

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ СКОПЈЕ

Економски факултет - Скопје

ТЕОРИЈА НА ЈАВЕН ИЗБОР

СЛУЧАЈОТ НА ДИРЕКТНА ДЕМОКРАТИЈА ВО ГРАДОТ УТРЕХТ, ХОЛАНДИЈА

МЕНТОР:

ПРОФ. Д-Р КЕКЕНОВСКИ ЛЪУБОМИР

АВТОР:

НИКОЛОСКИ МАРЈАН

Теоријата на јавниот избор Случајот на директна демократија во градот Утрехт, Холандија

Марјан Николоски

Економски факултет

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје

Во суштината на економската наука или ако сакате – општествена дисциплина, се наоѓа стремежот на човекот за подобрување на неговата благосостојба, во најширок поим. Рационалната алокација на ретките и ограничени ресурси, уште од најстари времиња, претставувало поле на интерес за човекот. Секој поединец знае што е за него најдобро, која алтернатива најмногу ја преферира, кое решение ја максимизира неговата лична благосостојба. Водејќи се од овие основни, речиси инстинктивни човекови побуди, развојот на економска теорија на која основната премиса ќе налага слободен тек на економските активности како најефикасен метод за алокација на ресурсите, изгледа очигледно. Ваквата формулација на човекот како себично суштество ги оправдува филозофските основи на Адам Смит, кој во своето капитално дело „Природата и причините за богатството на народите“ запишал: „Ние нема да ѝ се обраќаме на нивната човечност, туку на нивната себичност. Ние никогаш нема да им зборуваме за своите потреби, туку за нивните користи“. Смитовата „невидлива рака“ се докажа како најефикасен инструмент за алокација, но на приватните добра. Јавните добра пак, се покажаа како проблематични за вклопување во идеите на либералните економисти. Потребата од друга теорија е неизбежна. Токму теоријата на регулација има за цел, преку инкорпорирање на јавниот интерес, да ги коригира пазарните неуспеси. Уште поважно, задача на ваквата теорија е да покаже и докаже зошто регулацијата е потребна во една пазарна економија и кои се ползностите од нејзината примена, а не само да проба да ја оправда истата со недостатоците на пазарот.

Идејата за обработување на оваа тематика произлезе од љубопитноста околу можноста за конвергенција на ставовите на граѓаните на едно општество и нивниот личен интерес, и интересите на креаторите на макроекономските политики и правилата на игра на пазарот, регулативите, законската легислатива и слично. Имено, лично ме интересира дали поимот „јавен интерес“ е идеал и утописки концепт. Ако тоа е така, ако не постои јавниот интерес, ние мора да ја објажалиме идејата за идеалите. Ако јавниот интерес е илузорен, тогаш илузорни се и правдата, слободата, интегритетот...

Содржина

Прв дел: Генезата на јавниот избор.....	4
Вовед.....	4
Втор дел: Теоретски основи на јавниот избор	5
Теоријата на јавниот избор на Џејмс М. Бјукенен.....	5
Основни карактеристики	9
Однесувањето на политичарите	11
Теоријата на економска регулација на Џорџ Стиглер – објаснување на поимот на барање рента.....	13
Трет дел: Политички иновации и студија на случај	16
Директна (алеаторна) демократија во градот Утрехт, Холандија.....	17
Фаза 1: Избирање на политичката иновација	17
Фаза 2: Имплементирање на политичката иновација	18
Фаза 3: Поврзување на политичките иновации со институционалниот контекст	18
Механизмот на „директна демократија“	18
Заклучок.....	22
Користена литература	23

“The tyranny of a prince in an oligarchy is not so dangerous to the public welfare as the apathy of a citizen in a democracy”

Montesquieu

Прв дел: Генезата на јавниот избор

Вовед

Теоријата на јавниот избор има мошне долга историја. Со некои елементи води корени од античкиот период. Но, вистинската нејзина историја датира од XVII и XVIII век, односно со развојот на индивидуализмот, рационализмот, слободниот пазар и претставничката демократија. Тоа е време кога личниот интерес се сметал како основен мотив на луѓето. Во тој контекст можат да се наведат бројни мислителци, почнувајќи од Дејвид Хјум до Вилфредо Парето кон крајот на XIX и почетокот на XX век.

Претходници на теоријата на јавниот избор се и Кнут Виксел, шведски економист, потоа Данкан Блек и Кенет Ероу, Јозеф Шумпетер и неговата теза дека политичарите формулираат такви економски политики кои ќе им обезбедат реизбор на наредните избори, што ни дава до знаење дека тие се раководат од личниот интерес и дека постои конкуренција на политичкиот пазар како што постои и на економскиот.

Придонес за настанување на теоријата на јавниот избор даде и теоријата за пазарен неуспех. Имено, со јавниот избор, односно со донесувањето политички одлуки се отстрануваат слабостите на пазарот во одредени домени на човековото живеење.

Како пристап во изучувањето на јавниот избор се смета и пристапот на чикашката школа заснована на теоријата на регулација. Теоријата на регулација во економијата е релативно нова тема, но претставува поле на кое твореле видни економисти и политиколози, а доделени се и Нобелови награди за економија во 1982 и 1986 година. Добитник на Нобеловата награда за економија во 1982 година е професорот Џорџ Стиглер (17 јануари 1911 – 1 декември 1991) од Универзитетот во Чикаго, токму за анализи спроведени на пазарната ефикасност и причини и ефекти на државната регулација, додека во 1986 година, Нобеловата награда за економија ја добил професорот Џејмс Бјукенен (3 октомври 1919 – 9 јануари 2013) од Универзитетот Џорџ Мејсон, Вирџинија¹, за придонесот во теоријата на регулација, јавниот избор и начинот на носење економски и политички одлуки. Работата на овие нобеловци – пионери во областа на државната регулација ја надополнуваат и други звучни имиња на економската наука, како Гордон Тулок, Гери Бејкер, Сем Пелцман, Жан Жак Лафон, Ричард Познер и други.

Во интерес на времето и просторот за елаборација на оваа широка проблематика, подолу ќе бидат разгледани истражувањата и заклучоците на двајца автори кои дале најголем придонес во етаблирањето на јавниот избор, јавниот интерес и регулацијата во главната струја (mainstream) на економската наука. Тоа несомнено се Џејмс Бјукенен, Џорџ Стиглер, а посебен осврт ќе се даде и на политичките иновации чија цел е да се трансформираат политичките институции, политичките процеси и политичките одлуки кои резултираат во политички програми и мерки. За оваа цел, ќе биде разгледан случајот на таканаречената „случајна демократија“ применета во градот Утрехт, Холандија.

---

¹ Универзитетот Џорџ Мејсон во Вирџинија и денес важи за една од водечките институциите со авторитет во истражувањата поврзани со јавниот избор

Втор дел: Теоретски основи на јавниот избор

Теоријата на јавниот избор на Џејмс М. Бјукенен

*“Politicians and bureaucrats are no different from the rest of us.
They will maximize their incentives just like everybody else”*

James M. Buchanan

Теоријата на јавен избор денес се смета за област која успешно ги поврзува економијата и политиката како општествени дисциплини, меѓутоа нејзините вистински интелектуални корени лежат во математичките теории на веројатноста. Ваквото мало „застранување“ од теоријата на јавен избор овозможува подобро разбирање на почетоците на теоријата и поуспешно пронаоѓање на вистинското место на теоријата на јавен избор како дисциплина помеѓу останатите општествени дисциплини.

Теоријата на пермутации и комбинации, која беше првиот чекор кон создавањето на статистиката, теоријат на игри и теоријата на носење одлуки, започнаа преку анализирањето на игрите базирани на веројатност. Ваквите игри на веројатност, беа условувани не само од правилата на игрите и чистата среќа, туку и од однесувањето на играчите. Се работи за индивидуални стратегии кои поединците ги избираат и со кои се стремат да ги максимизираат користите. Избраната стратегија од една индивидуа креира сет на информации, кои другите индивидуи треба да ги земат предвид при донесувањето на нивните одлуки. Несомнено, овој процес би бил совршен доколку секоја страна јавно би ги презентирала стратегиите кои ги избира, што не е случај во реалноста. Заради ова, секоја страна ќе проба да ја погоди избраната стратегија на останатите индивидуи, па својата одлука ќе ја носи врз база на претпоставките за избраните стратегии на останатите чинители.

Дел од решението за олеснување на процесот на донесување одлуки за сопствена максимизација на користите се гледа во рационализмот како столб на човековото однесување. Вториот дел од решението се базира на точно определените правила на игра, со што рамнотежното решение станува реалност. Апликацијата во реалноста на ваквите теоретски размислувања кои со едно име можат да се наречат „теорија на игра“, беше спроведена од страна на Џон В. Нојман, Оскар Моргенштерн, Џон Неш, Ричард Селтен, Џон Харшанаи и многу други. Придонесот на теоријата на игри за светот беше препознаен и од Нобеловиот комитет, за што говори и фактот што во 1994-тата година беше доделена Нобеловата награда за економија токму на Џон Неш, Ричард Селтен и Џон Харшанаи.

Теоријата на игри во економијата наоѓа доста широка примена, а ги испитува интеракциите, однесувањето и процесот на носење одлуки од страна на рационалните индивидуи. Често, случај на примена на оваа дисциплина во економијата е

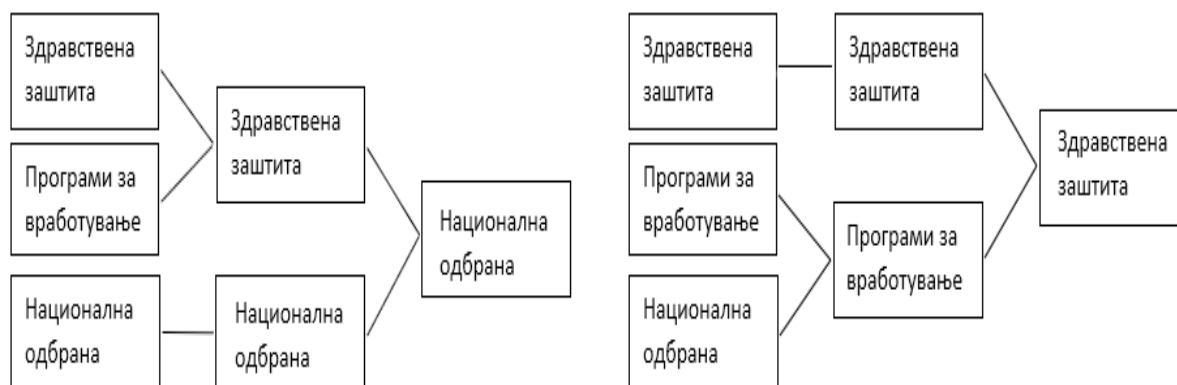
олигополската структура на пазарот, односно однесувањето на олигополите, предвидување на резултатите од нивните активности врз нивото на цените, објаснување на процесот на здружување на олигополите и слично.

Процесот на донесување одлуки во демократските општества се настојува да се оствари преку мнозинско гласање. Постојат огромен број проблеми и прашања кои произлегуваат од овој процес: кој да гласа, како да се бројат, како да се вреднуваат гласовите, како да се интерпретираат преференциите на гласачите за конкретни јавни добра и услуги и многу други. Вториот главен проблем кој ги измачуваше Кондорсе, Лаплас, Данкан Блек и останатите претходници на теоријата на јавен избор беше како да се пронајде систем на гласање кој најдобро ќе ја претставува волјата на мнозинството. Според нив, за оние кои не погледнале подлабоко во проблемот на мнозинско гласање, ова изгледа многу наивно и многу непотребно, затоа што сметаат дека мнозинското гласање се совпаѓа со мнозинската волја. Во реалноста, проблемот на усогласување е поголем и вака воспоставениот политички механизам не води кон негово решавање и апсолутно не води кон најдобро разоткривање на потребите на гласачите.

Теоријата која подоцна ќе се смета за теорија која успешно плови онаму каде што се спојуваат двете мориња – морето на економијата и морето на политиката, продолжила да се развива со творештвото на Кенет Ароу – економист, математичар, писател и политички теоретичар. Тој нуди решение за надминување на проблемот на бесконечниот циклус на гласање. За подобро објаснување, претпоставуваме дека гласачите избираат помеѓу три алтернативни јавни добра: здравствена заштита, програми за вработување и национална одбрана.

Јавно добро	Преференции		
	Гласач 1	Гласач 2	Гласач 3
Здравствена заштита	1	2	3
Програми за вработување и тренинзи	2	3	1
Национална одбрана	3	1	2

Табела бр. 1: Избор помеѓу алтернативните јавни добра

Во првиот случај претпоставуваме дека првично се избира помеѓу здравствената заштита и програмите за вработување. Здравствената заштита е повеќе преферирана од првиот и вториот гласач, што значи дека добива два гласа, додека програмите за вработување добиваат еден глас од третиот гласач. Значи, победник во оваа фаза е

здравствената заштита. Потоа, во следниот циклус на гласање, здравствената заштита се соочува со алтернативното јавно добро – национална одбрана. Во овој случај, здравствената заштита добива еден глас од првиот гласач, додека националната одбрана добива два гласови затоа што и вториот и третиот гласач ја вреднуваат националната одбрана како јавно добро пред здравствената заштита. Заклучуваме дека како краен победник во процесот на гласање се јавува националната одбрана.

Во вториот случај, првенствено ги споредуваме алтернативите програми за вработување и тренинзи и националната одбрана како јавни добра. Сега, програмите за вработување добиваат два гласа од првиот и третиот гласач, додека националната одбрана добива само еден глас, затоа што е преферирана само од вториот гласач. Во вториот циклус на гласање, се споредува јавното добро програми за вработување како победничка алтернатива од претходниот циклус на гласање со здравствената заштита како трета алтернатива јавно добро. Во овој случај, здравствената заштита добива два гласа, од првиот и вториот гласач, додека програмите за вработување добиваат еден глас и тоа од третиот гласач. Значи, краен победник ќе биде здравствената заштита. Заклучуваме дека со различен распоред на гласачките циклуси добиваме различни резултати, односно различни победнички алтернативи и постои опасност да се предизвика проблем на бесконечно долги гласачки циклуси.

Според Ароу, ваквиот проблем се надминува преку задоволување на карактеристиките на идеалниот политички механизам на донесување одлуки. Тие карактеристики се: 1) *транзитивност* – правило кое налага дека ако А е во предност пред Б, а Б е во предност пред В, тогаш и А ќе биде во предност пред В; 2) *неиндикаторски избор* – карактеристика која налага дека во демократските општества мора да се овозможи таков механизам во кој резултатите ги рефлектираат желбите на единката; 3) *независност од ирелевантни алтернативи* – што значи дека при изборот помеѓу две алтернативи, никогаш не се зема предвид трета опција и 4) *неограничен домен* – политичкиот механизам на донесување одлуки мора да функционира без оглед на збирот на преференциите и рангот на алтернативите врз чија основа се прават изборите. Аргументите за и против ваквите теоретски разработки на политичкиот механизам од страна на Кенет Ароу се чинат подеднакво логични и издржани, меѓутоа факт е дека во реалноста е многу тешко еден политички систем да ги задоволува сите погоренаведени карактеристики. Оттука, теоремата на Ароу го добива својот втор назив – теорема на Ароу за невозможноста.

Доколку природата на човековите потреби беше таква да тие можат да се задоволат само со приватни добра, обезбедени од поединци или претпријатија, тогаш преку системот на цени доаѓа до изедначување на понудата и побарувачката за тие добра. Тоа е впрочем и основната економска законитост – лесното врамнотежување на бараната и понудената количина преку варијабилитетот на цените. Меѓутоа, економијата би била најлесната наука, а човекот наједноставното суштество доколку неговите потреби би се задоволувале само со постоењето на добрата со ваков карактер. Потребата за јавен сектор и јавен избор потекнува од карактеристиките на јавните добра и потребите што тие ги задоволуваат. Како овие добра се разликуваат од тие кои се

задоволуваат на приватните пазари? Во што се разликуваат добрата понудени од страна на државата? Што го спречува приватниот сектор да излезе на пазарот со понуда на јавни добра?

Она што ги прави јавните добра толку различни од приватните се двете нивни основни карактеристики: неисклучивост и неконкурентност.

- Неисклучивоста се однесува на таквото својство на јавните добра што кога тие веќе еднаш се обезбедени, можат да се користат од сите заинтересирани граѓани. Исклучувањето, односно забранувањето истите да се користат се чини крајно тешко, или пак крајно скапо. Да претпоставиме дека една општина спроведува летно прскање против комарци (прскањето против комарци претставува јавно добро). Во ваков случај, бенефициите од оваа активност ги уживаат сите жители на општината.
- Неконкурентноста е таква карактеристика на јавните добра која значи дека користењето на јавното добро од страна на едно лице, не ја намалува корисноста која ја ужива друго лице од користењето на јавното добро. Со економски речник, маргиналниот трошок за секој дополнителен корисник на јавното добро изнесува нула. Објаснувањето на оваа карактеристика треба да се проследи со една забелешка: при користењето на јавното добро може да дојде до преоптовареност. Таков пример се јавните паркови. Имено, дополнително лице кое решило да ужива во природните убавини и тишината на паркот надвор од бучавата на градот не ги попречува останатите корисници на ова јавно добро. Меѓутоа, проблемот на преоптовареност се јавува кога голем број корисници сакаат да ги користат услугите на паркот како јавно добро. Уште еден ваков пример е користењето на сообраќајната мрежа. Доколку голем број автомобили се најдат на еден пат, настанува сообраќаен метеж.

Овие горенаведени карактеристики на јавните добра на многу јасен начин ги диференцираат од добрата кои можат приватно да се обезбедат. Заради ова, во улогата на „продавач“ на јавните добра се јавува државата. Асортиманот на добра кои државата ги нуди е доста широк, а дел од нив се: одбрана, здравство, образование, паркови, патишта, социјална заштита, противпожарни услуги, полиција, улично осветлување, заштита на околината и биодиверзитетот, заштита на културното наследство и знаменитостите и така натаму.

Погоре беше поставено прашањето околу тоа што го спречува приватниот сектор да ги нуди овие добра. Во светот постојат примери на добра кои влегоа во листата на јавни добра, но се приватно обезбедени. Конкретно, такво добро е образованието. Тука станува збор за разликата помеѓу чистите и нечистите јавни добра. Чистите јавни добра безусловно ги задоволуваат погоре споменатите карактеристики, што не овозможуваат шанса на приватниот сектор да обезбедува профит. Мотивот за вклучување во таквите дејности и поттикот за обезбедување на чисти јавни добра кај приватниот сектор се непостоечки. Меѓутоа, образованието може да биде приватно обезбедено, што е доста чест случај во практиката. Ова не значи дека во приватно обезбеденото образование не

важат регулативите и законската легислатива донесени од државата. Многу од приватните универзитети во светот се водат како непрофитни организации, или доколку заработуваат, средствата се насочени првенствено кон инвестирање во тековни истражува, изградба и опремување на лаборатории, финансирање на научни истражувања и трудови и финансирање на студентите во текот на студирањето.

Јавните добра се димензионираат со јавен избор на политичкиот пазар на кој се донесуваат колективни одлуки. Не е спорна потребата од јавна политика со која ќе се обезбедат јавни добра за задоволување на заедничките потреби на граѓаните. Не е спорно и тоа дека овие јавни добра некој треба да ги плати. Разлики се јавуваат во сфаќањата за обемот, областите и средствата со кои треба да се води јавната политика. Неретко се слушаат критиките на економистите кои сметаат дека државната интервенција прави големи штети во ефикасната алокација на ресурсите, па поради тоа треба да се одбегнува и да се сведе на минимум. Ова свое мислење го оправдуваат со фактот дека носителите на политичките одлуки првенствено се грижат за сопствените интереси, слично како што тоа го прават и управителите на организациите во приватниот сектор. Тоа е причината зошто на почетокот на овој сегмент од трудот беше цитиран Џејмс Бјукенен, кој вели „Политичарите и бирократите не се разликуваат од нас. Тие се стремат да ги максимизираат нивните лични користи, исто како и сите останати луѓе“. Тоа значи дека нивната примарна цел е да дојдат на власт и истата да ја задржат колку што е можно подолго. Очекувано, одлуките кои ќе ги носат ќе бидат така конципирани што во наредниот изборен циклус ќе им донесат најмногу гласови. Основниот постулат кој Џејмс Бјукенен и Гордон Тулок го поставуваат во делото „Сметка на согласност“, најкратко опишано гласи: Јавните добра се димензионираат со јавен избор на политичкиот пазар на кој се донесуваат колективни (политички) одлуки и на кој парите се заменети со гласачки ливчиња.

Основни карактеристики

- **Методолошки индивидуализам и субјективизам:** во теоријата која Бјукенен и Тулок ја развиваат, централна улога добива поединецот и неговата неоспорлива способност да биде носител на сите одлуки. Поединецот е свесен за своите лични преференции и настојува истите да ги вгради во колективните одлуки. Тоа во демократските општества го реализира преку правото на глас.
- **Примена на концепцијата *homo economicus* во политиката:** концепцијата на *homo economicus* е веќе нашироко инкорпорирана во економската наука. Тука се настојува истата да се вметне во политичките процеси. Имено, доколку човекот е себичен во економските процеси, настојувајќи да ја максимизира корисноста, тој ќе биде себичен и во политиката. Човекот како *homo economicus* означува дека секој поединец е рационален, односно дека може опциите што му стојат на располагање да ги поврзе во кохерентна скала на преференции и меѓу нив да направи доследен избор.
- **Политиката како процес на размена:** поединците во економско-политичките процеси бараат начин да ги максимизираат своите задоволство, истовремено сведувајќи ги сопствените издатоци на најмала можна вредност. Процесот на

размена во овој случај претставува размена на релација јавни добра (понудени од државата) и давачки кои треба да се платат. Рационалните поединци помеѓу понудените алтернативи ќе ја изберат онаа програма со која добиваат најширок асортиман на јавни добра со најдобар квалитет, а плаќаат најниски даноци кон државата.

- **Дефинирани правила на игра:** поединците тежнеат да ги реализираат своите интереси во рамките на законската легислатива и највисокиот законодавен акт – Уставот. Често ваквите правила ја оневозможуваат дискреционата улога на државата во економскиот и општествениот живот. Во оваа смисла, од големо значење се институциите во општеството, нивната поставеност и ефикасност при вршењето на посочените должности за кои се основани. Иако не директно, големо влијание има самата општествена култура, односно степенот на развиена свест за почитување на овие дефинирани правила на игра.
- **Механизми на донесување политички (колективни) одлуки:** на политичкиот пазар политичарите нудат јавни добра во замена за гласови кои доколку ги добијат во посакуваниот број, им гарантираат добро платени работни места, углед, престиж, општествена почит и моќ за влијание. Тоа ја претставува размената која веќе беше објаснета. Ваквото гласање на поединците, кои своите лични преференции се надеваат дека ќе ги вметнат во политичките програми, претставува механизам на донесување политички одлуки. Поединците преку гласањето, даваат легитимно право на своите претставници во институциите да донесуваат одлуки во интерес на колективната благосостојба. Изборот може да биде врз принципот на едногласност (што е реткост) или врз принципот на мнозинство (просто или двотретинско) што денес е најчеста практика.
- **Субјекти на донесувањето политички одлуки:** основни учесници во донесувањето политички одлуки се политичарите, избирачите, бирократијата и разните лоби групи. Мотивите и интересите на политичарите и избирачите беа погоре објаснети, а накратко, и двете групи се водеа од личниот интерес – првите да се задржат колку што е можно подолго на власт, а вторите да обезбедат максимална благосостојба. Бирократите (јавните службеници) пак, заинтересирани се да ја зачуваат позицијата која ја имаат, да бидат унапредени, па својот глас го даваат на таа политичка алтернатива која сметаат дека ќе ги исполни нивните барања. Лоби групите се заинтересирани за извлекување материјална добивка и работат во интерес на политичката алтернатива од која очекуваат возвратни услуги.
- **Трошоци на политичкото одлучување:** механизмот на донесување на колективните одлуки преку мнозинско гласање е проследено со трошоци и општествени ризици. Се јавува можноста мнозинството да врши тиранија над малцинството. Заради ова, неретко колективните одлуки се бара да се носат со двотретинско мнозинство. Ова е случај при гласањето на закони од голем интерес на населението, промени во уставот, донесување и планирање на буџетот и слично.

- **Економската политика:** приврзаниците на теоријата на јавен избор се залагаат за минимум државна интервенција. Ваквиот став го оправдуваат со фактот што владата не располага со целосни информации за носење на одлуки кои ќе го задоволуваат јавниот интерес, видиците на владата честопати се краткорочни, институциите се неефикасни, со државната интервенција се прави дисторзија на релативните цени и се продуцира неефикасна алокација на ресурсите.

Теоријата на јавен избор како дисциплина се наоѓа на раскрсницата помеѓу економијата и политиката. Тоа веројатно и не е така важно, затоа што единствен начин да се постигне синергетски ефект и користа од оваа научна дисциплина ќе биде поголема доколку економистите повеќе се интересираат за економските аспекти, а политиколозите за политичките аспекти на јавниот избор.

Однесувањето на политичарите

Алтруизмот, добро познат концепт, кој се објаснува преку мотивот да се дејствува во насока на задоволување на потребите останатите индивидуи, преку саможртва и ставање на сопствените преференции на втор план, претставува дијаметрално спротивен концепт од тој на личниот интерес. Испитувањето на идеалистичката етика открива дека идеализмот е сфера во која треба да имаме разбирање и да се грижиме не само за сопствената благосостојба, туку претставува аргумент за грижа кон пошироката околина и благосостојбата на другите.

Дискусијата околу постоењето на altruизмот се води уште од најстари времиња, а целта е да се даде одговор на прашањата дали altruистичкото однесување е во биолошките основи на човекот, дали ваквиот тип на однесување се јавува кај останатите животински видови и, доколку постои, која е границата на човековиот altruизам.

Понатаму, важна е дистинкцијата помеѓу поимите altruизам и морал. На пример, доколку лицето А му позајми книга на лицето Б, и лицето Б вети дека истата ќе ја врати до одреден временски рок, исполнувањето на ветувањето значи одржување на дадениот збор и мотивот за враќање на книгата до одредениот рок може да се опише како морал. Од друга страна пак, доколу лицето А своеволно избере да ја подари книгата на лицето Б, затоа што смета дека лицето Б ќе ужива читајќи ја, тоа би се сметало за altruизам. Altruизмот, на крај, може да се опише како стремеж на поединецот да ја подобри благосостојбата на останатите, дури и кога од постапките преземени кон остварување на таа цел, поединецот нема директна корист, а неретко се јавува и нарушување на личната благосостојба.

Ваквите филозофски основни размислувања можат да се пренесат во општествените процеси како процесите на донесување политички одлуки во претставничката демократија во која денес живеат најголем број луѓе. Се поставува прашањето дали концептот на altruистичен политичар е идеал? Што е она што го мотивира политичарот да презема дејствија, и кој ги ужива користите на таквите дејствија. Да се потсетиме, претставничката демократија е таков механизам на донесување одлуки во кој избирачите избираат претставник од нивните редови, кој добива легитимитет да донесува одлуки во нивно име. Моќта од легитимитетот лесно

може да биде злоупотребена, а токму поради ова, теоријата на јавен избор настојува да најде одговор на погоре поставените прашања околу алтруизмот на народните избраници. Сепак, ако сме спремни да го прифатиме милосрдието на граѓаните, како да се пренесе истото на политичарите? Дали исто толку алтруистично ќе се однесуваат народните избраници?

Клучен сегмент при определувањето на однесувањето како алтруистичко или себично (личен интерес) е оправдувањето потребно за прземање на секоја активност. Очигледно е дека дејствувањето за задоволување на личните потреби лесно се објаснува и лесно се оправдува преку зголемувањето на сопствената благосостојба, за што подолгото елаборирање на ваквото дејствување е одвишно. Она на кое треба да се задржиме е потрагата по солидно објаснување кое ќе го оправда алтруистичкото однесување на поединците. Со други зборови, потребно ни е да најдеме нешто во останатите поединци кое ќе го оправда нашето дејствување насочено кон зголемување на нивната благосостојба. Еден начин да се даде одговор на ваквата дилема е илузорноста на дистинкцијата помеѓу самите себе и останатите и таквата илузорност претставува пречка при јасното размислување. Ако се согласуваме дека низ животот секој поединец драстично ги менува сопствените размислувања, ставови, желби и потреби, тогаш прифатливо е размислувањето дека свеста на поединецот како дете, адолесцент, возрасен и неговата свест како старец кој се приближува до сопствената смрт, толку многу се менувала во текот на времето што се разликува исто толку колку што се разликува свеста кај различните индивидуи во даден момент. Ако еден млад поединец кој ја живее третата декада од сопствениот живот остави на страна финансиски средства за да обезбеди подобра иднина по пензионирањето, тој штеди за некој кој ќе биде доста различен од самиот себе во дадениот момент. Зошто, земајќи го предвид погоре кажаното, ваквата постапка не би се сметала за алтруизам, туку за личен интерес? И, на крај, зошто е важно дали постапките се групираат на такви кои се преземаат заради сопствен интерес или заради интересите на останатите?

Согледуваме кој е мотивот за дејствување и како тој мотив ќе ги обликува размислувањата при носењето одлуки на политичарите. Доколку не е спорно да се каже дека научниците се водат од идеали за подобра состојба на светот околу нив, зошто тоа не би можело да биде случај при дејствувањето на бирокртите, административците, пратениците и слично. Ваквиот начин на размислување за идеалите лесно може да се оспори и да се класифицира како концепт кој владее во утописките општества, но не и во реалните. Соочени со корупција, кражби, проневери, светска сиромаштија, беда и мизерија, пореално е да се оцени однесувањето на политичарите како индивидуалистичко, однесување со кое политичарите настојуваат да ги максимизираат добивките и првично да ги задоволат сопствените потреби, преференции и желби, и спротивно од она што значи алтруизам, сето ова да се остварува дури и преку нанесување штета на останатите и намалување на нивната благосостојба. Личниот интерес очигледно е поверојатен за објаснување на однесувањето на човекот во секојдневната интеракција со останатите индивидуи, а заради ова и теоријата на јавен избор во своето јадро го вметнува рационализмот и методолошкиот индивидуализм на поединецот.

Теоријата на економска регулација на Џорџ Стиглер – објаснување на поимот на барање рента

“A rational man must be guided by the incentive system within which he operates. No matter what his own personal desires, he must be discouraged from certain activities if they carry penalties and attracted towards others if they carry large rewards. The carrot and the stick guide scientists and politicians as well as donkeys”

George Stigler

Целокупниот труд на нобеловецот Џорџ Стиглер го промени начинот на кој економистите размислуваат и ја анализираат економската регулација, и има големо влијание врз повеќето денешни трудови кои ја обработуваат природата на државната интервенција на пазарот. Читајќи истражувања од голем број економисти во пишувањето на овој труд, невозможно беше да не се прочита за придонесот на Стиглер за развојот на оваа теорија. Стиглер се спротистави на идеја дека државата е успешна во подобрувањето на општата благосостојба преку задоволување на јавниот интерес, корегирајќи ги недостатоците и неуспехот на пазарот. Стиглер многу успешно ја опишува врската помеѓу бизнисот и државата, нивниот личен но и взаемен интерес, и на многу јасен начин дава одговор на прашањата зошто се јавува државната интервенција на пазарот, која е границата помеѓу пазарот и државата, како да се максимизира ефикасноста и најрационално да се алоцираат ресурсите и дали државната интервенција помага во намалувањето на економската неправда и нееднаквост. Ова се прашања кои биле преокупација на генерацијата економисти кои твореле заедно со Стиглер, но дефинитивно оставнуваат поле за истражување и на новата генерација економисти.

За Стиглер, регулацијата е уште еден производ на пазарот. Сè додека човекот се смета како рационално суштество, и во политиката можат да се инкорпорираат економските правила на анализа, барајќи го одговорот за мотивот за интервенција во слободните пазарни текови и формата на таа интервенција. Според Стиглер, државната регулација служи во правец на подобрување на приватниот интерес затоа што државните институции и политичките лидери го нагласуваат и поддржуваат интересот на индустријата и бизнис секторот пред јавниот интерес.

Клучниот поим во оваа смисла е моќта за влијание врз државните институции и креаторите на пазарните регулативи. Основен мотив на приватниот сектор е да го зголеми профитот колку што е можно повеќе, да зграби најголем дел од пазарот и да ја елиминира конкуренцијата. Во односите држава – бизнис се јавува еден парадокс. Имено, иако една од функциите на државата е да го потпомага приватниот сектор преку субвенции, претпријатијата во еден сектор не се одлучуваат првенствено за овој вид на помош затоа што субвенциите се делат и на конкурентите во тој сектор. Заради ова,

претпријатијата во една индустрија ќе преферираат таква регулатива која ќе претставува бариера за влез на нови конкуренти во индустријата кои би понудиле супститути на нивните производи. Регулацијата на одредени сектори налага строги правила кои мора да бидат исполнети за влез на новите конкуренти. Такви примери за регулација можат да се најдат во авионската индустрија, телекомуникациите, банкарскиот сектор, нафтената индустрија и слично. Конкретно, за на пазарот на авионски услуги да се јават нови субјекти, тие треба да задоволат стандарди за безбедност на леталата, аеродромската писта, гарантирање на безбедноста на патниците и гарантирање на заштитата на животната околина.² Ваквите ограничувања државата ги носи најдобронамерно, во интерес на безбедноста на корисниците на авионските услуги. Иако ова е случај, таквите законски ограничувања служат како бариери за влез на нови субјекти на пазарот на авионски услуги, што е во интерес на веќе постоечките авионски компании. Заради ова, постоечките компании преферираат основање на државни институции задолжени за регулација на нивните сектори, особено доколку ваквите институции можат да потпаднаат под влијание на компаниите, носејќи акти од кои тие ќе бенефицираат, ќе ја намалат можноста за зголемување на конкуренцијата, а со тоа ќе ги држат цените на повисоко ниво.³

Механизмот на донесување политички одлуки опишан погоре е таков што иако компаниите имаат можност да влијаат врз истите, тоа не е правило. Компаниите можат да ги вметнат своите интереси во политичките одлуки само индиректно, преку претставници, преку системот на гласање. Ова значи дека не е реално да се очекува дека и малите претпријатија ќе имаат иста среќа да ги моделираат политичките одлуки и со тоа правилата на игра на пазарот според своите интереси и убедувања. Од друга страна, ова значи и дека компаниите не можат директно да ги казнат носителите на овие економско-политички одлуки за таквите решенија кои не им биле од полза, или биле спротивни на нивните интереси.

Стиглеровата теорија на регулација докажува дека институциите работат во интерес на моќните индустрии, а не во корист на поширокиот јавен интерес. Користа на релација државни институции – индустрија е взаемна. Големите компании помагаат на политичките партии и избраници: придонеси во вид на финансирање на предизборната кампања, гарантирање на работни места за членовите на политичките партии, влијание на вработените да дадат поддршка на онаа политичка опција која гарантира таква регулатива која се поклопува со нивните интереси.

Покрај теоретската обработка, за поголема издржаност на неговата теорија, Стиглер настојува да изнесе емпириски анализи за практични примери кои се јавуваат во економскиот живот. Така, анализирајќи ги професиите од типот на архитекти, адвокати, фармацевти, стоматолози, обезбедувачи, лектори, туристички водичи и слични професии, Стиглер се обидел да докаже дека државното лиценцирање за овие професии најрано ќе се случи во оние држави каде концентрацијата и политичката моќ на здруженијата на овие професии е најголема. Тоа навистина било така. А, логиката

---

² ISO/TC 20 Standards

³ Ричард Познер, „Теории на економската регулација“, 1974

позади ова не е многу различна од регулативите за некои индустрии од типот на авионската. Со лиценцирањето, кое се базира на строги правила и државни испити, се намалува можноста за вклучување на потенцијалните нови фармацевти, адвокати и така натаму. Уште еднаш, иако лиценцирањето е во корист на корисниците на ваквите услуги, во смисла на обезбедување највисок квалитет, корист од лиценцирањето уживаат постојните поединци кои се занимаваат со ваквите професии. Здружувањето и организирањето во заедници, дава моќ на луѓето кои се занимаваат со вакви професии да влијаат врз институциите кои ги даваат таквите работни лиценци, да ги зголемат барањата и да ги отежнат постојните услови за добивање на работната лиценца.

Потрагата по примери од практиката кои ќе ја поддржат оваа теорија не трае долго. Големата рецесија од 2008 година која започна со дестабилизација на финансиските пазари и банкарскиот сектор (the Great recession), еколошката катастрофа од протекот на нафта во Мексико од 2010 година (the Gulf of Mexico oil spill), нуклеарната катастрофа во Фукушима од 2011 година (the Fukushima Daiichi nuclear accident), претставуваат само дел од економските и еколошките катастрофи кои се директна последица на попустливоста на регулаторите пред индустриите. Регулаторните тела кои потфрлија во превенцијата од ваквите економски и еколошки катастрофи беа FDOC (Federal Deposit Insurance Corporation), FERC (Federal Energy Regulatory Commission) во САД и JAEC (Japanese Atomic Energy Commission) во Јапонија.

Настан	Почеток	Место	Регулаторно тело	Основање на регулаторното тело
Големата рецесија	Декември, 2007	САД	FDIC	16 јуни, 1933
Протек на нафта во Мексико	20 април, 2010	Мексиканск и залив	FERC	1 октомври, 1977
Нуклеарна катастрофа	11 март, 2011	Фукушима, Јапонија	JAEC	1956

Табела бр. 2: Неефикасности на регулаторните тела

Ваквиот начин на објаснување на државната регулација на Стиглер нè тера да се запрашаме дали постои начин да се избегне креирање на такви институции кои ќе бидат слуги на моќните индустрии.

Теоријата на Стиглер се соочува, нормално, и со одредени критики упатени кон теоретските основи или емпириските анализи. Прво, Стиглер го потенцира доминантното влијание на индустријата над регулаторните тела. Тој најмногу се задржува на елаборирање на случаи каде индустријата влијае врз работата на регулаторите во насока на остварување на приватните интереси. Главното прашање е: дали организациите на работниците, организациите на корисниците, движењата за заштита на правата на купувачите, за заштита на животната средина не се исто така моќни за да влијаат врз одлуките на регулативните тела? Во теоријата на Стиглер, многу

малку (ако и воопшто) се нагласува нивната улога во економско – политичките процеси и донесувањето на колективните одлуки.

Второ, иако дава примери од практиката за поддршка на неговата теорија, доста критики се упатени кон емпириската анализа на Стиглер. Тој, конкретно, се задржува само на два примери: авионска индустрија и транспортната индустрија со товарни возила.

Следно, Стиглер пропушта пошироко да ги анализира мотивите и поттиците на бирократите, политичарите и останатите поединци на економско – политичкиот пазар. Тој ја нагласува мотивираноста од лична корист и профитирање. Дури и да се согласиме дека тоа е така, како правило, што станува со осклучоците? Понекогаш се претпоставува дека владините лица не се единствено мотивирани од личните придобивки, туку дека тие имаат чувство на одговорност кон поширокиот јавен интерес и креираат такви економски политики кои водат кон обезбедување поголема економска и социјална благосостојба. Факт е дека не можеме да му забележиме на Стиглер за ваквиот пропуст, затоа што тој го објаснува правилото како просек, како општа тенденција, а неретко се вели „исклучокот само го потврдува правилото“.

Заклучок е дека теоријата без емпирска издржаност не може долго да опстои. Нормативната анализа на одреден општествен проблем е солиден вовед за истражување, меѓутоа нормативната анализа не е замена за емпириските истражувања, и никогаш нема да биде. Нормативните тврдења мора да бидат тестирани, а не да останат само претпоставки. Никој не може да тврди дека ефектите од една економска мерка ќе бидат такви какви што ни налага здраворазумското размислување, без истото да биде емпириски докажано. Впрочем, недостатокот од емпириски анализи е причината зошто резултатите од таквите макроекономски мерки се неретко изненадувачки.

Трет дел: Политички иновации и студија на случај Директна (алеаторна) демократија во градот Утрехт, Холандија

Денес, во практиката, клучен сегмент за разбирање на теоријата на јавен избор претставува процесот на политичките иновации. Политичките иновации, просто кажано, претставуваат обид да се трансформираат политичките институции создадени да ги носат политичките одлуки, политичките процеси кои водат до таквите политички одлуки и трансформација на резултирачките мерки и политики. Попросто, на политичките иновации може да се гледа како на промени во политичките процеси, чија крајна цел ќе биде да се остваруваат поприфатливи и повеќе преферирани крајни резултати. Политичките иновации може да се набљудуваат и од идеалистички аспект, затоа што нивниот главен стремеж е да ги зајакнат демократските квалитети со кои се карактеризира едно општество. Историјата говори за голем број промени во политичките процеси, за развој на правото на гласање и изразување сопствени ставови и мислење, а пример за тоа е овозможувањето на правото на гласање на сиромашните, жените, црците, што со себе влечи не само идеалистичка логика, туку и стратегиска компонента.

Анализата на политичките иновации може да се спроведе преку поделба на истата на неколку фази. Ваквиот начин овозможува полесно разбирање на процесот и неговата примена, почнувајќи од локално ниво, ниво на провинции, региони, па се ниво на држави. Ова значи дека фазите на процесот на политички иновации треба да се прилагодува за различното ниво на примена. Секако, неминовно е да се споменат и некои критики на ваквата поделба на клучни фази кои го претставуваат процесот на политички иновации, кои главно се упатени на сметка на нивната едноставност, со што се намалува реалната претставеност на комплексниот политички механизам. Сепак, аналитичката вредност на следниве три фази на политичките иновации се широко признаени.

Фаза 1: Избирање на политичката иновација

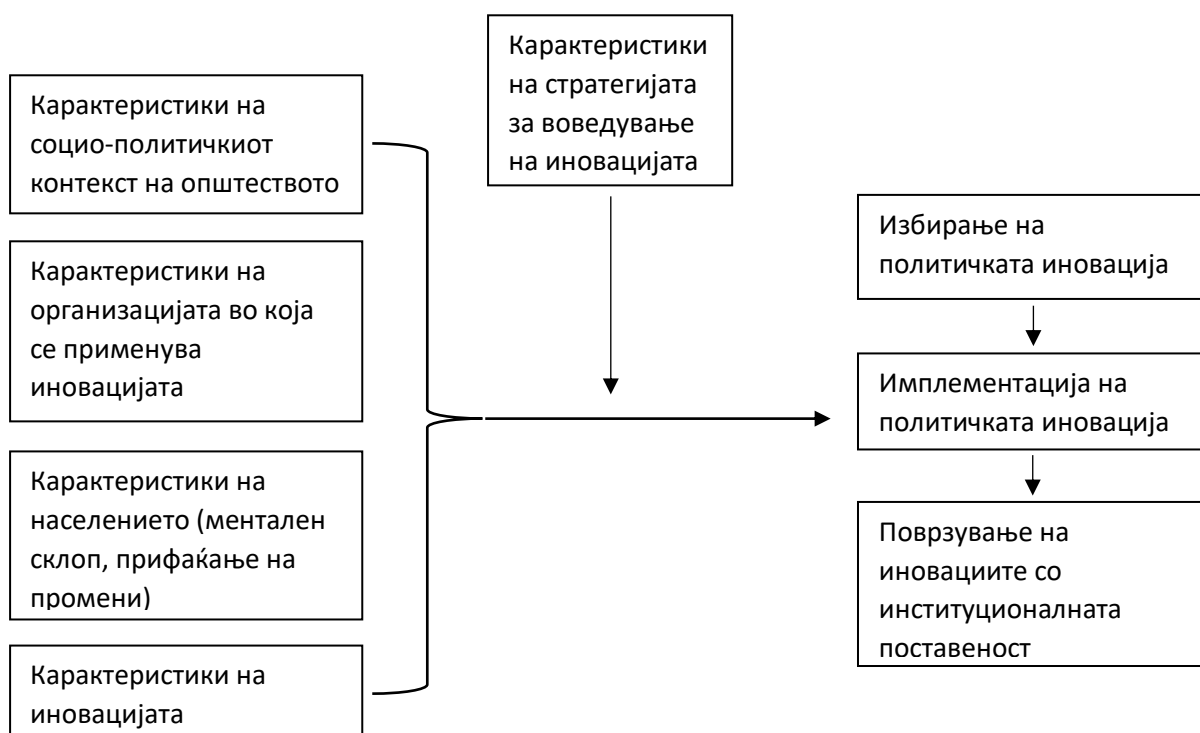
Процесот на политичките иновации запонува со избор на конкретна иновација, која на почетокот е една од многуте алтернативи. Изборот се базира на два фактори: користа од политичката иновација и бариерите (трошоците) за спроведување на истата. Поединците ќе ја изберат онаа алтернатива за која веруваат дека ќе им донесе нова вредност, ќе имаат корист од неа и истовремено трошоците за нејзина имплементација ќе бидат лимитирани на минимум. Во контекст на општеството пак, ова значи дека за една алтернатива да се избере, треба да обезбеди поддршка од пошироката јавност за нејзино спроведување.

Фаза 2: Имплементирање на политичката иновација

Имплементацијата ги подразбира оние активности насочени кон реализирање на идеите на политичката иновација. Ова вклучува буџетска конструкција, креирање работни тимови ангажирани за нејзино спроведување, организирање на граѓански организации како корективи на имплементирачките текови и слично. Имплементацијата на политичката иновација ќе се смета за успешна тогаш кога ќе се постигнат предвидените резултати. Главниот проблем е определување критериум преку кој ќе се оцени реализацијата, а произлегува од неговата нормативна природа.

Фаза 3: Поврзување на политичките иновации со институционалниот контекст

Политичките иновации мора да бидат поврзани со реалниот, формален начин на носење на политичките одлуки, со цел да се овозможи влијание на политичката иновација да влијае врз демократските практики остварувани преку владините институции од типот на народни парламенти и совети. Впрочем, крајната цел на политичките иновации е да доведат до праведен и ефикасен механизам на носење на политички одлуки.

Механизмот на „директна демократија“

Во пракса, политичките иновации не се редок случај, меѓутоа се работи за такви политички иновации кои не вршат реструктурирање на политичките механизми, туку најесто станува збор за мали прилагодувања на споредните сегменти на она што ознаува политички процес. Сепак, во светот можат да се посведочат некои тектонски промени

во политичкиот процес, предизвикани токму од ваквите политички иновации. Еден таков пример е воведувањето на случајната демократија во градот Утрехт, Холандија.

Пред да преминеме на елаборирање на конкретниот случај во градот Утрехт, треба да се објасни што всушност претставува случајна демократија. Имено, станува збор за таква форма на претставничка демократија во која претставниците се избираат случајно, од збирот на можни претставници кои се квалификувани за извршувањето на таквите должности, а се пријавуваат доброволно. Идејата за случаен избор се јавува во повеќе сегменти на општествениот живот, како на пример во правосудството и изборот на поротници, потоа изборот на примерок при спроведување на анкетите и слично.

Воведувањето на една ваква промена во едно општество не би била реалност доколу не постојат одредени предности, придобивки од нејзиното воведување. Важно е да разбереме дека денес, доминантно, политичките лидери се избираат преку непосредни избори, каде гласачите, слободно и по сопствена волја го даваат својот глас за оној кандидат за кој сметаат дека најдобро ќе ги претставува нивните интереси. Поради ова, се смета дека ваквиот начин на избор на народните претставници дава можност за контрола над владата од страна на избирачите. Меѓутоа, фер е да се каже дека ваквиот процес е многу близок на случајната демократија за која се зборува во овој сегмент на трудот. Станува збор за следново – процесот на избирање претставници на народот е многу комплексен механизам кој тешко може да биде разбран од оние кои гласаат, а од друга страна, веќе станува јасно дека не постојат големи разлики во капацитетите и однесувањето на политичарите, со што значително се намалува ефикасноста на одлуките на избирачите. Преку воведувањето на случајната демократија, се спречува можноста за манипулација со гласачите од страна на најмоќните кандидати, а тоа се оние со најголем фонд на финансиски средства и пристап до медиумите.

Преку испуштање на процесот на гласање, со случајната демократија се отстранува ваквата опасност од манипулирање, заедно со останатите негативности како што се зависност од финансиерите, донаторите и спонзорите на политичките пропаганди, се исклучува можноста од неисполнување на политичките ветувања, се исклучува популистичката демагогија на политичките страни, не постои потреба политичките кандидати да ги искривуваат своите ставови и убедувања со цел да ги приближат истите до оние на гласачите. Освен ова, елиминирањето на гласањето овозможува полесен пристап на обичните граѓани директно да се вклучат во механизмот на донесување општествени одлуки.

Како што беше спомнато, случајниот избор е комплетно непристрасен процес, па со тек на време се добива таква претставничка структура во владините органи која ќе ги преставува сите категории граѓани.

Тогаш кога случајниот избор на политички претставници не се применува, се јавува опасноста од појава на корупција и елитизам, процеси на кои денес сме, за жал, сведоци.

Сега може да се разгледа праксата на случајна демократија во градот Утрехт во Холандија. Имено, во 2014-та година, коалиционата влада ја поставила следнава цел: Утрехт да ги задоволува енергетските потреби преку целосно обновливи извори на енергија. За таа цел, градскиот совет донел стратегија преку која предвидува остварување на ваквите цели до 2030-та година.

Ваквите најави предизвикале редица протести и негодувања кај група граѓани и граѓански здруженија кои се противеле на поставувањето ветерници за производство на електрична енергија во околината на градот, што претставувало причина градскиот совет да започне процес на воведување политички иновации преку кои ќе се разрешат ваквите проблеми. Воведувањето на случајната демократија треба да се бара токму во ваквите примери кои се јавуваат од практиката, како што е примерот во Утрехт, каде планот за реализација на еден проект бил целосно запрен поради негодувањата на една помала група граѓани. Градскиот совет се стремел преку воведување на политички иновации да овозможи да се чуе гласот на „тивкото мнозинство“. Идејата за случајна демократија била пропагирана од страна на David van Reybrouck и набрзо се стекнала со голем интерес.

Имплементацијата на ваквите замисли започнала преку испраќање на директни покани за учество во дебати и учество во процесите на донесување одлуки на локално ниво. Биле испратени покани до 10.000 граѓани на градот Утрехт, а 863 граѓани ја прифатиле поканата. Од нив, 200 граѓани биле случајно избрани, додека 165 учесници се појавиле на трите закажани дебатни средби во градскиот совет. На првата средба, одржана на 14 март 2015 година, на претставниците се уште не им биле презентирани техничките страни на стратегијата за чиста енергија на градот Утрехт, а од нив се барало да замислат и објаснат како според нив би требало да изгледа градот Утрехт во 2030 година. Втората средба се одвивала така што предлозите на случајно избраните претставници биле комбинирани со постоечките регулативи и законски ограничувања, со цел да се провери нивната изводливост, односно реалност. Паралелно, во периодот помеѓу втората и третата средба била изработена предлог енергетска стратегија, а биле објаснети и техниките елементи на истата од страна на стручни лица од доменот на енергетиката и обновливите извори на енергија. На третата, воедно и последна средба, била оценувана изработената стратегија, а претставниците сметале дека нивните ставови и идеи успешно се имплементирани во неа.

Успешното спроведување на случајната демократија треба да задоволи два услови: фер шанса да се земат предвид сите ставови на граѓаните и компетентност која налага оние кои учествуваат во донесувањето одлуки да се солидно запознаени со проблематиката за која ги носат одлуките. Несомнено, преку одржувањето презентации и обуки на погоре споменатите три средби, експертите успешно пренеле дел од сопственото знаење на учесниците во процесот на донесување одлуки. Забелешка треба да се стави во процесот на избор на случајните претставници. Поконкретно, случајниот избор навистина овозможил еднаква шанса за партиципација, меѓутоа многу низок процент од граѓаните позитивно одговориле на поканите за учество во донесувањето одлуки на локално ниво. Ова значи дека ваквата иновација во градот Утрехт не ги

задоволува во целост барањата на случајната демократија како концепт, но сепак претставува процес на случајно избрани претставници.

Групата претставници претставувала репрезентативен примерок на населението на Утрихт од аспект на нивната возраст, пол и област на живеење, со умерена презастапеност на населението старо од 27 до 44 години (40% учесници, 32% од вкупното население) и од 45 до 64 години (29% учесници, 20% од вкупното население).

За успешноста на ваквата политичка иновација говорат и резултатите од анкетите спроведени на учесниците. 75% од учесниците верувале дека нивните идеи биле земени предвид при изработката на енергетската стратегија и дури 86% се задоволни од стратегијата како краен производ на ваквиот процес.

Што се однесува до градските совети и локалните собранија и претставниците избрани преку избори, ваквите политички иновации се од корист затоа што служат како оправдување за следење на мерките предвидени во стратегиите како посакувани од најголемиот процент на население.

Како што беше спомнато погоре, третата фаза при воведувањето на политичките иновации во практиката се состоеше од поврзување на политичките иновации со институционалните структури на едно општество. Она што прво се забележува тука е контрадикторноста – не може да постојат две тела кои ќе се сметаат како претставници на народот. Дали претставник ќе биде градскиот совет со претставници избрани преку избори или како претставник на народот ќе се сметаат групите составени од случајно избрани граѓани како претставници?

Врската помеѓу случајната демократија како политичка иновација и институционалниот контекст може да се набљудува од идеалистички и реалистичен агол. Од идеалистичка гледна точка, станува збор за овозможување на „тивкото мнозинство“ да се вклучи во донесувањето одлуки затоа што енергетските потреби се сечии и од сечиј интерес. Од реалистичка гледна точка, воведувањето на случајната демократија претставува алтернатива на веќе воспоставениот избран механизам, со што претставува закана за намалување на моќта на претходно избраните политички претставници. Доколку на граѓаните им биде овозможено правото да ги изразуваат ставовите непосредно, тогаш не постои потребата од постоење на политички претставници. Затоа не е редок случајот кога органите на локалната самоуправа дејствуваат против воведувањето на политичките иновации со цел да задржат status quo.

Некои од останатите критики се насочени кон тоа дека случајно избраните претставници не се компетентни да носат одлуки и решенија за проблеми кои бараат експертски познавања на одредената проблематика.

За крај, треба да се каже дека случајно избраните претставници не сакаат да бидат поврзани на ниту еден начин со политичките партии, што претставува своевидна кочница при носењето на одлуката за директна партиципација при носењето одлуки на локално ниво.

Заклучок

“It is quite wrong to try founding a theory on observable magnitudes alone...

It is the theory which decides what we can observe”

Albert Einstein

Училишната дефиниција за економијата како наука за рационалната алокација на ресурсите претпоставува рационалност на економските ентитети. Рационалноста бара усогласеност на верувањата на поединецот и причините за таквите верувања од една страна, и усогласеност на дејствувањата на поединецот со причините за таквите дејствувања, од друга. Уште од времето на почетоците на класичната економија се верува дека поединците се водени од своите лични интереси – максимизација на сопствените користи.

Прифаќањето на ваквите ставови отвори широк пат за имплементација на економските законитости и алатки во политичките дисциплини, а најголемите заслуги се препишуваат на Џејмс Бјукенен и Гордон Тулок, пионери во оваа научна област, и великани кои засекогаш го обезбедија сопственото место помеѓу најславните економисти. Почнувајќи од историскиот развој, беа објаснети никулците на теоријата на јавниот избор, тргнувајќи од личните потреби и преференции на поединците, преку теориите на веројатност, теориите на стратегии, стигнувајќи до развојот на теоријата на рационализмот во новите демократски општества базирани на претставничката демократија. Денес теоријата на јавен избор во своето јадро ги инкорпорира методолошкиот индивидуализам и рационализам, два столба чија цврстина придонесе за понатамошен развој на теоријата. Во трудот беше повлечена и паралелата помеѓу државната интервенција како алтернатива за задоволување на јавниот интерес, остварена со посредство на народните избраници – политичарите, чиј легитимитет произлегува од непосредното гласање на граѓаните на избори. За потсетување, беа спомнати и негативностите кои произлегуваат од ваквиот процес, а кои во суштина се базираа на можноста за влијание на моќните интересни групи врз регулаторните тела и останатите државни органи.

Идното движење на теоријата на јавниот избор може да се согледа преку политичките иновации и трансформацијата на општествените процеси кои ваквите иновации ја носат со себе. За таа цел, беше даден примерот на „случајната демократија“ во градот Утрехт во Холандија, што на своевиден начин претставува алтернатива на денес доминантниот политички механизам – претставничка демократија, каде претставниците се избираат преку гласање на избори. Секако, елаборирани беа позитивните, но и негативните страни на ваквата политичка иновација, како и можностите, но и заканите од истата.

Теоријата на јавниот избор е концепт кој, доколку биде сфатен сериозно, го претставува клучот до задоволување на личните интереси преку задоволување на јавните (општествените) интереси.

Користена литература

Black Duncan, 1958, *“The Theory of Committees and Elections”*

Buchanan J. M. and Tullock G. 1962, *“The Calculus of Consent: Logical Foundation of Constitutional Democracy”*

Carrigan C. and Coglianese C. 2011, *“The Theory of Economic Regulation”*

Meijer A., Reinout van der Veer, Faber A. and Julia Penning de Vries, 2017, *“Political Innovation as Ideal and Strategy”*

Posner R. A. 1974, *“Theories of Economic Regulation”*

Posner R. A. 2013, *“The Concept of Regulatory Capture: A Short, Inglorious History”*

Stigler G. J. 1971, *“The Theory of Economic Regulation”*

Stigler G. J. and Friedland C. 1962, *“What Can Regulators Regulate?”*

Љубомир Кекеновски, *„Економија на јавниот сектор“*, Економски факултет – Скопје

Методија Стојков, *„Развој на економската мисла“*, Економски факултет – Скопје